

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สังคมในปัจจุบัน ให้ความสำคัญกับความรู้และการศึกษาที่มุ่งพัฒนาความเป็นเลิศ เพื่อนำมาพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุให้ตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจของมนุษย์ การศึกษาสมัยใหม่ที่ดำเนินตามวิถีตะวันตกจึงถูกจัดให้เป็นเครื่องมือของรัฐ ในการกำหนดมนุษย์ ให้เป็นไปตามความต้องการของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เปรียบเสมือนว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นเพียงกลไกเล็กๆ ที่หมุนร่วมกับกลไกอื่นๆ อยู่ในเครื่องยนต์ที่เรียกว่ารัฐ ด้วยเหตุนี้อิสรภาพที่แท้จริง หรือการไล่หาสัจจะของแต่ละคนจึงเป็นไปได้ยากมาก โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ที่ทุกคนต่างมุ่งหน้าแสวงหาความรู้เฉพาะทางเพื่อเข้าสู่กลไกของสังคม เพื่อจะได้มีงานทำ ต่อสู้ดิ้นรนอย่างเอาเป็นเอาตาย เคร่งเครียด และห่างไกลจากความสุขที่แท้จริง จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่า มนุษย์เกิดมาทำไม เพื่ออะไร เราเกิดมาเพียงเพื่อต่อสู้ ดิ้นรน เอาตัวรอด เป็นทุกข์ และในที่สุดก็ตายไปอย่างนั้นหรือ และในขณะที่โลกนี้เต็มไปด้วยผู้ทรงความรู้มากมาย เหตุใดจึงเกิดปัญหานานับประการขึ้นอย่างมิรู้จักจบสิ้น จึงเป็นที่น่าตั้งคำถามว่า การศึกษาได้ให้ความรู้ที่แท้จริงแก่เราหรือไม่ และมีการศึกษาแบบใดที่จะนำเราไปสู่ความรู้ที่แท้จริงและสังเคราะห์ได้บ้าง

กฤษณมูรติ (Krishnamurti, ค.ศ.1895-1986) นักคิดชาวอินเดียได้กล่าวว่า “การศึกษาจะไม่มี ความหมายอะไรเลย หากมันไม่ช่วยให้ท่านเข้าใจอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ของชีวิต ซึ่งมีทั้งความละเอียดอ่อน ความสวยงาม ความเศร้าโศกเสียใจ และความปิติยินดี ท่านอาจจะได้รับปริญญา และมีคำแนะนำซื้ออีกมากมาย ท่านอาจมีอาชีพที่ดี แต่มากกว่านั้นมันจะมีความหมายอะไร หากว่า ในกระแสชีวิตของตัวเอง จิตใจของท่านขุ่นมัว อ่อนแอ และเขลา ดังนั้นขณะที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว ท่านจะไม่แสวงหาความหมายของชีวิตหรือ และการศึกษาเท่านั้นที่จะปลูกฝังท่านให้มีปัญญาที่จะแสวงหาคำตอบต่างๆ เหล่านี้” (โสริช โพรซ์แกว, 2545, น. 3)

มหาตมา คานธี (Mahatma Gandhi, ค.ศ.1869-1948) นักปราชญ์คนสำคัญ คนหนึ่งแห่งอินเดีย กล่าวว่า “การศึกษา หมายถึง การนำเอาสิ่งที่ดีที่สุดในตัวมนุษย์ออกมาใช้ทั้งกาย ใจ และสมอง การอ่านหนังสือออกหรือเขียนหนังสือได้ มิใช่เป็นเป้าหมายปลายทาง หรือการเริ่มต้นของ

การศึกษา การรู้หนังสือในตัวของมันเองแล้ว หาใช่เป็นการศึกษาไม่” (กรณา-เรองอุไร กุศลาสัย, 2537, น. 326)

จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายสูงสุดของการศึกษานั้น มิใช่การศึกษาเพื่อรู้เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการคิดค้นหาความจริงภายในตน และความจริงของธรรมชาติภายนอกตนซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกัน เพื่อการรู้แจ้งตน (self-realization) ซึ่งวิธีการรู้แจ้งนี้ มิใช่การคิดแบบอนุมานตามหลักเหตุผล มิใช่กระบวนการวิเคราะห์แยกแยะ แต่เป็นการหยั่งรู้อย่างเป็นองค์รวม หมายถึงความเป็นทั้งหมด และนักปรัชญาอินเดียอีกผู้หนึ่งที่มีอิทธิพลทางความคิดที่โดดเด่น และมีแนวทางแสวงหาความรู้แจ้งและวิธีเข้าถึงสัจจะ ด้วยตนเองอย่างชัดเจน คือ รพินทรนาถ ฐากูร (Rabindranath Tagore, ค.ศ.1861-1941) เป็นนักปรัชญาชาวอินเดียร่วมสมัยที่มีสมัญญานามหลากหลาย เช่น “คุรุเทพ” “The Sun of India” “พ่อมดแห่งการใช้ถ้อยคำ (Wizard of Words)” รพินทรนาถ ฐากูร เป็นชาวเบงกอล เกิดในวาระพราหมณ์ ที่เมืองกัลกัตตาเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม ค.ศ.1861 เป็นบุตรของมหาฤาษีเทเพนทรนาถ ฐากูร ทิศนะทางด้านศาสนาของเขานั้นได้รับอิทธิพลมาจากบิดาเป็นอย่างมาก และฐานรองรับความคิดของเขาคือปรัชญาอินเดียโบราณ ได้แก่ อุปนิษัทและเวทานตะซึ่งอยู่ในปรัชญาอินเดียสายอัสติกะ (Orthodox) ซึ่งเป็นระบบปรัชญาที่เชื่อถือในความมีอยู่ของพระเจ้าและยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท รพินทรนาถ ฐากูร ได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่บ้านแล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนในกัลกัตตา เริ่มเขียนบทกวีและส่งบทประพันธ์ลงพิมพ์ในนิตยสารภาษาเบงกาลีตั้งแต่อายุ 13 ปี และเมื่ออายุได้ 16 ปี ได้เดินทางไปศึกษา ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และกลับอินเดียเมื่ออายุ 19 ปี

รพินทรนาถ ฐากูรเป็นนักการศึกษาและเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนसानดินิเกตัน ซึ่งหมายถึงสถานที่แห่งความสงบ ซึ่งต่อมาได้ยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัย และใช้ชื่อว่า มหาวิทยาลัยวิสวภารตี สานดินิเกตัน ซึ่งหมายถึงสถานที่อันเป็นที่พักพิงแห่งโลก เขาทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตให้งานด้านการศึกษา กระทั่งเป็นที่มาของสมัญญานาม “คุรุเทพ” รพินทรนาถ ฐากูร เน้นการศึกษา ในรูปแบบการใช้ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์เหมือนพ่อกับลูก มีข้อความในจดหมายจากฐากูรถึงครูคนหนึ่งที่सानดินิเกตันว่า “เมื่อใดที่เราให้ความรู้แต่ไม่มอบชีวิตจิตใจให้นั้นจะทำให้วิญญาณของเราคับแคบ” เขาปรารถนาอย่างยิ่งที่จะเห็นการศึกษาในอุดมคติ คือความมีอิสรภาพในการศึกษาเรียนรู้ของเด็กๆ เพื่อที่เด็กๆ จะเข้าถึงสภาวะจริงแท้ของธรรมชาติ และท้ายที่สุดคือการบรรลุถึงสภาวะมนุษย์ที่แท้ การศึกษาในความหมายของ รพินทรนาถ ฐากูร คือการพัฒนาคุณค่าที่แท้จริงของมนุษย์ เขาเชื่อว่า การศึกษาที่สมบูรณ์แบบ อยู่ที่เรารู้แจ้งถึงสภาวะสูงสุดของการมีชีวิต และการที่จะเข้าถึงภาวะดังกล่าวได้ ร่างกาย จิตใจและธรรมชาติต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน รพินทรนาถ ฐากูร กล่าวต่ออีกว่า “บทเรียนทั้งหลายจากโรงเรียนสมัยใหม่และแนวโน้มนิยมของ

ยุคสมัยเป็นปฏิปักษ์อย่างรุนแรงกับอุดมคติเหล่านี้ แต่ผมมั่นใจอีกนั่นแหละว่า ครูในสมัยโบราณของอินเดียกล่าวถูกต้อง เมื่อท่านเหล่านั้นให้คำมั่นใจไว้ว่า การละชีวิตนี้ไปโดยปราศจากความรู้แจ้งในสัจจะอันเป็นอมตะของชีวิต คือ ความตายที่ไร้สาระโดยสิ้นเชิง” (รพินทรนาถ ฐากูร, 2543, น.34)

รพินทรนาถ ฐากูร ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมเมื่อปี ค.ศ.1913 จากกวีนิพนธ์เรื่อง “กิตาญชลี” (Gitanjali) นับเป็นชาวเอเชียคนแรกที่ได้รับรางวัลโนเบล และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ชาวตะวันตกหันกลับมาสนใจในภูมิปัญญาของชมพูทวีป ผลงานของ เขามีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งล้วนควรค่าแก่การเป็นมรดกทางวัฒนธรรม งานของ รพินทรนาถ ฐากูร ครอบคลุมพื้นที่ในหลายสาขาวรรณกรรม ไม่ว่าจะเป็นร้อยกรอง บทละคร กวีนิพนธ์ นวนิยาย เรื่องสั้น อัตชีวประวัติ บทวิจารณ์ บทความนานาชนิด รวมทั้งงานศิลปะและบทประพันธ์เพลง

ปรัชญาของ รพินทรนาถ ฐากูร ส่วนใหญ่มักจะสอดแทรกอยู่ในบทกวี ทำให้การทำความเข้าใจแนวคิดของเขายิ่งเข้มแข็งขึ้น เป็นไปค่อนข้างยาก และ มักก่อให้เกิดปัญหาในการตีความ ซึ่งการเข้าถึงปรัชญาของ รพินทรนาถ ฐากูร นั้นจำเป็นจะต้องเข้าถึงความรู้ในบทกวีให้ชัดเจน เพราะเขาเป็นนักปรัชญากวีที่มีได้สนใจเรื่องของเหตุผลและตรรกวิทยา แต่เป็นผู้เข้าถึงสัจจะทั้งหลายด้วยวิธีการทางจินตกวี รพินทรนาถ ฐากูร กล่าวว่า ความคิดของเขาเกิดขึ้นจากประสบการณ์ทางจิต ท่ามกลางความสงบ เป็นความแจ่มชัดส่วนบุคคลและถ่ายทอดออกมาเป็นบทกวี เขากล่าวว่าความรู้ทางโลกหรือความรู้ทางเหตุผลแบบตรรกวิทยาอาจมีประโยชน์อยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่วิธีสำหรับรู้จักตัวตน ความรู้ทั่วไปไม่อาจทำให้เราเห็นชัดและเข้าถึงสาระที่แท้จริงได้ เช่นความรู้ทั่วไปสามารถนับกลีบดอกกุหลาบ จัดประเภทดอกกุหลาบ อธิบายถึงสีของดอกกุหลาบ แต่นั่นก็จัดว่ายังไม่รู้จักดอกกุหลาบอย่างแท้จริง เพราะสิ่งเหล่านั้นมิได้สร้างความเป็นกุหลาบให้กับดอกกุหลาบ

รพินทรนาถ ฐากูร ได้กล่าวไว้ในงานเขียนเรื่องศาสนา (Sadrana) ว่าไม่มีระบบการหาเหตุผลทางตรรกวิทยาใดๆ จะอาจเอื้อมไต่ตรองหยั่งความลึกลับของวาจา อันออกมาจากดวงใจของศาสดายิ่งใหญ่ได้หมดสิ้นความหมาย เราจะเข้าใจได้ก็แต่โดยการเฝ้าดูชีวิตส่วนบุคคลเรื่อยไปไม่หยุด เมื่อญาณทัศนะเกิดขึ้นครั้งใด ความลึกลับก็เพิ่มขึ้นอีก (ระวี ภาวิไล, 2532, น.28)

ในงานเขียนเล่มเดียวกันนี้ บทที่ว่าด้วยการบรรลุธรรม เขากล่าวว่า การรู้แจ้งในสิ่งเดียวนั้น คือ การเข้าถึงใจกลางของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่บนกฎของเอกภาพซึ่งเป็นพลังแก่เรา เมื่อเราได้หยั่งรู้ถึงมัน อย่างชัดเจน มนุษย์จะต้องรู้แจ้งถึงสัจธรรม อันจะทำให้เรามองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้ไกลยิ่งขึ้น (ระวี ภาวิไล, 2532, น.52)

ในงานเขียนเรื่องโรงเรียนไคร์มไม้ รพินทรนาถ ฐากูรได้กล่าวว่า จุดมุ่งหมายหลักของสถานดินเกิดันคือ เพื่อศึกษาจิตใจมนุษย์ในสถานะที่รู้แจ้ง ในแง่มุมต่างๆของสัจจะจากแนวทางที่แตกต่างกันออกไป และเพื่อการเข้าถึงจุดมุ่งหมายนี้ จะต้องนำเอาวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งกระจัดกระจายออกไปเข้ามารวมกัน สถานที่เหมาะที่สุดในการพยายามจะทำเช่นนี้คือ อินเดีย หัวใจของเอเชียซึ่งหลังไหลเข้ามา กล่าวคือ สายธารวัฒนธรรมเวทานตะ วัฒนธรรมพุทธ วัฒนธรรมเชมิติก วัฒนธรรมโซโรอัสเตอร์ รวมทั้งกระแสวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งก่อกำเนิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของโลกตะวันออกนี้ ตั้งแต่อินเดียจนถึงญี่ปุ่น และเพื่อทำให้เกิดการรู้แจ้งชัดขึ้นมาถึงความเป็นหนึ่งเดียว อันเป็นพื้นฐานเดียวกันของแนวโน้มนั้นทั้งหลายของอารยธรรมหลายกระแสนของเอเชีย ซึ่งนี้จะทำให้โลกตะวันออกเกิดสำนึกชัดแจ้งขึ้นมาถึงจุดหมายทางด้านจิตวิญญาณของตน (พยัคฆ์, 2543, น.58)

สำหรับ รพินทรนาถ ฐากูร แล้วเขาเชื่อว่า อิสราภาพไม่ได้หมายความว่า การไม่ขึ้นต่อผู้ใด แต่อิสราภาพที่สมบูรณ์จะอยู่ในความสัมพันธ์อันสอดคล้องกลมกลืนซึ่งบรรลุถึงได้ในโลก ไม่ใช่ผ่านการเรียนรู้ แต่ผ่านการเป็นอยู่ วัตถุแห่งความรู้ที่นั่นตั้งอยู่ห่างจากเราผู้เป็นผู้รู้ในระยะทางไกลไม่มีที่สิ้นสุด เพราะว่าความรู้ไม่ใช่การรวมเป็นหนึ่ง ดังนั้นจึงยังมีโลกแห่งอิสราภาพไกลออกไปอีกที่ รอคอยเราอยู่ที่นั่น ตรงจุดที่เราเข้าถึงสัจจะไม่ใช่จากการที่รู้สึกถึงมันได้ทางประสาทสัมผัสหรือรู้จักมันได้โดยการใช้เหตุผล แต่จากการรวมเป็นหนึ่งในความสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวอย่างแท้จริง เราต้องสำนึกอยู่เสมอในข้อเท็จจริงที่ว่า ความรักและการกระทำเป็นสื่อเพียงอย่างเดียวที่จะทำให้เกิดความรู้ที่แท้จริง เพราะว่าจุดมุ่งหมายของความรู้ที่นั่นไม่ใช่การอวดอ้างความรู้ ความรู้คือปัญญาที่รู้แจ้งและเข้าถึงสัจจะ จุดมุ่งหมายของสถาบันการศึกษา ไม่ควรให้การศึกษแก่ มือเท้า รวมทั้งจิตใจของมนุษย์ให้มีความสามารถพร้อมที่จะปฏิบัติการได้เมื่ออยู่ในสถานะถูกเจินเท่านั้น แต่ควรให้มีการสอดประสานกลมกลืนในการตอบสนองกันและกันระหว่างโลกกับชีวิตด้วย

หลักปรัชญาของ รพินทรนาถ ฐากูร เกิดจากการหยั่งรู้เหนือเหตุผล อันเป็นประสบการณ์ขั้นสูง ดังที่เขากล่าวว่า “ความคิดเรื่องพระเจ้าทำให้เกิดขึ้นในจิตข้าพเจ้าโดยผ่านการใช้เหตุผลทางปรัชญาไม่ แต่เข้ามาตามกระแสจิตอย่างฉับพลันทันที พร้อมด้วยปัญญาญาณขั้นสูงอันเป็นความรู้ตรง” (Tagore, R.N., 1949, p.17) เขามีความเชื่อและศรัทธาในพระเจ้าแห่งความแท้จริงหรือพรหม โดยถือว่า ความรู้ที่แท้จริงนั้นมีหนึ่งเดียวคือ ความรู้เกี่ยวกับพรหมนั่นคือ สิ่งที่ถูกรู้ (object) และความรู้แจ้งชัดซึ่งอาตมอันคือตัวผู้รู้ (subject) อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ รพินทรนาถ ฐากูรเห็นว่าโลกคือสิ่งที่เรารับรู้ความเป็นจริง จิตใจของเราเป็น ดังกระจก และสะท้อนภาพของสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกตัวเรา ถ้าเราปรับสภาวะที่จิตใจของเราได้ ความรู้เรื่องชีวิต ความงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมกลืน ความรัก คนตรี และความเบิกบานล้วนเป็นสิ่งที่สำคัญ ความรู้

เหล่านี้จะมีความหมายต่อเมื่อมาสัมพันธ์กับคุณค่าของมนุษย์ วิธีการเข้าถึงสัจจะด้วยจิตใจที่เต็มไปด้วยความรู้สึกละและความสนใจ เป็นสิ่งที่นักปรัชญาทั่วไปมักจะลืมนึกไป นักปรัชญาที่เป็นกวีได้ทำความจริงให้ปรากฏในรูปของสุนทรียภาพ และสามารถทำให้มองเห็นว่ามนุษย์สัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างไร

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าแนวคิดของฐาตุร เกี่ยวกับเรื่องวิธีเข้าถึงสัจจะ รวมทั้งระบบการศึกษาในอุดมคตินั้น มีลักษณะที่แตกต่างจากวิธีหาความจริงกระแสหลักที่เน้นเหตุผลทางตรรกวิทยา ผู้วิจัยจึงตั้งโจทย์การวิจัยว่า รพินทรนาถ ฐาตุร มีวิธีการอย่างไรเพื่อจะทำให้เกิดการหยั่งรึ้นนำไปสู่การเข้าถึงสัจจะ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาค้นคว้าให้ละเอียดลึกซึ้งและเป็นระบบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิธีเข้าถึงสัจจะในทัศนะของ รพินทรนาถ ฐาตุร
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดด้านการศึกษาในทัศนะของ รพินทรนาถ ฐาตุร

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจวิธีเข้าถึงสัจจะในทัศนะของ รพินทรนาถ ฐาตุร
2. เพื่อเป็นแนวทางหรือทางเลือกในการปฏิรูปการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทย

1.4 กรอบแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง วิธีเข้าถึงสัจจะในทัศนะของรพินทรนาถ ฐาตุร ผู้วิจัยจะทำการศึกษวิเคราะห์โดยใช้กรอบคิดทางญาณวิทยา 3 ทฤษฎีดังนี้

ทฤษฎีเหตุผลนิยม (Rationalism)

นักคิดในลัทธิเหตุผลนิยม เชื่อว่า “เหตุผลเป็นหนทางเดียวที่นำไปสู่ความรู้” และความรู้เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิด เป็นความรู้ก่อนประสบการณ์ จึงไม่เชื่อว่าประสบการณ์จะให้ความรู้ที่ถูกต้องแน่นอน เพราะบ่อยครั้งที่สัมผัสดวงเรา (seeing is deceiving) คำว่า “เหตุผล” หมายถึงเหตุผลที่เกิดจากสัญชาตญาณ มิใช่เหตุผลที่เกิดจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส วินิจฉัย การอนุมาน หรือการจินตนาการ แต่เป็นเหตุผลที่เกิดจากจิตใจที่ใสสะอาด สว่าง สงบแน่วแน่ เป็นเหตุผลที่ไม่มีข้อสงสัย

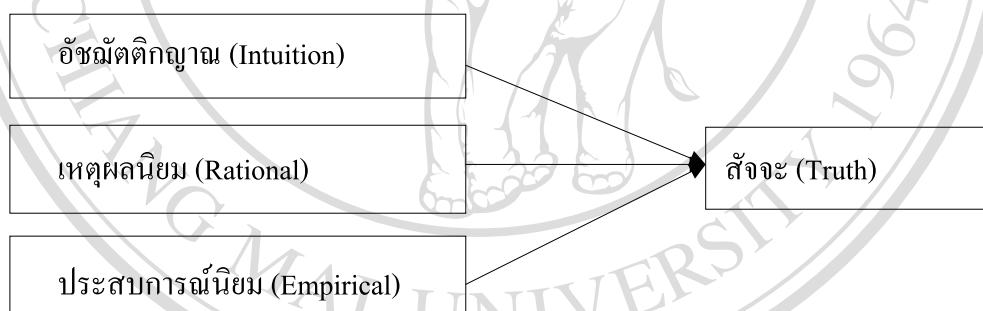
ทฤษฎีประจักษ์นิยม (Empiricism)

นักคิดในลัทธินี้เชื่อว่า มนุษย์มีความรู้ในความจริงได้ด้วยการอาศัยประสาทสัมผัสเท่านั้น ความรู้จึงเป็นสิ่งแปลกใหม่ และเป็นความรู้หลังประสบการณ์ (A Posteriori) บางครั้งก็เรียกลัทธินี้ว่า ลัทธิประสบการณ์นิยม “ประสบการณ์เป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง” ความรู้แบบนี้เป็น

ความรู้ที่เกิดจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส คือ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัส การรับรู้โดยวิธีนี้เรียกว่าประสบการณ์ พวกประจักษ์นิยมจึงมีความคิดว่าความรู้ของเราได้มาจากประสบการณ์และประสบการณ์เท่านั้นที่จะให้ความรู้ที่ถูกต้อง เพราะสามารถพิสูจน์ยืนยันให้เห็นความจริงได้ กลุ่มประจักษ์นิยมไม่เชื่อว่าเราสามารถสร้างระบบความรู้จากเหตุผล โดยไม่อาศัยประสบการณ์

ทฤษฎีอรรถคติญาณนิยม (Intuitionism)

นักคิดในลัทธินี้เชื่อว่า ความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์หรือทางเหตุผลไม่ใช่ความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นความรู้ที่ถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริง ความรู้ที่แท้จริงนั้นลึกซึ้งเกินกว่าประสบการณ์และเหตุผลของเราจะรู้ได้ เราจะรู้ความจริงได้โดยอาศัยจิตที่ได้รับการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ อรรถคติญาณจึงต่างกับประสบการณ์ซึ่งเป็นการรู้โดยมองภายนอกเพื่อรับข้อมูลใหม่เข้ามาในจิต และต่างกับการใช้เหตุผลซึ่งรู้โดยการอนุมานจากความรู้ที่มีอยู่ก่อน อรรถคติญาณนั้นต้องรู้โดยตรงและรู้โดยทันที เหมือนมีแสงสว่างฉายวูบให้เห็น

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 เอกสารการศึกษาและการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดทางญาณวิทยา

ส่วนที่ 2 เอกสารการศึกษาและการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดทางการศึกษา

1.5.1 เอกสารการศึกษาและการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดทางญาณวิทยา

เหตุผลของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการมาโดยตลอด ด้วยความเชื่อว่าเหตุผลจะสามารถ

เจาะทะลุปัญหาต่างๆ เพื่อการได้มาซึ่งความจริง ในงานศึกษาเรื่องบทบาทของเหตุผลในงานเขียนของค่านท์ ของ ภักทพร สิริกาญจน์ (2520) ได้หยิบยกประเด็นที่มีการถกเถียงกันอยู่เป็นระยะๆ ด้วยเหตุผลที่ว่า “เหตุผล” ของค่านท์ตอบปัญหาเรื่องความจริงสูงสุดไม่ได้ ส่วนค่านท์เองก็พยายามใช้เหตุผลอธิบายสิ่งที่เหตุผลไม่สามารถอธิบายได้ จุดกำเนิดแนวคิดเรื่องบทบาทของเหตุผลของ

คำถามนี้อาจกล่าวได้ว่า เกิดจากการปะทะกันของสองแนวความคิด คือ แนวคิดฝ่ายเหตุผลนิยม ซึ่งมีนักคิดแถวหน้าคือ เดส์การต์ (Rene Descartes 1596-1650) และไลบ์นิซ (Leibniz 1646-1716) ที่ยอมรับว่าเหตุผลเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์บรรลุความจริงได้ และวิธีที่จะใช้เหตุผลเพื่อเข้าถึงความจริงควรใช้วิธีแบบตรรกวิทยาและคณิตศาสตร์เป็นหลัก นักคิดฝ่ายเหตุผลนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีความรู้ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เหตุผลเป็นสิ่งที่มียู่ในจิตมนุษย์ก่อนประสบการณ์ และเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงได้ ในทางกลับกันก็มีแนวคิดที่แตกต่างจากฝ่ายเหตุผลนิยม นั่นคือแนวคิดฝ่ายประสบการณ์นิยมของล็อก (John Locke 1632-1704), เบิร์กเลย์ (George Berkeley 1685-1753) และฮิวม์ (David Hume 1711-1776) ซึ่งเชื่อว่าประสบการณ์เท่านั้นที่ทำให้มนุษย์รู้ความจริงได้ ประสบการณ์เป็นเหตุการณ์สำคัญทำให้มนุษย์รู้และเข้าใจสรรพสิ่งได้ จากแนวคิดที่ปะทะกันทั้งสองข้างต้นทำให้คำถามที่เบียดูคใหม่ของปรัชญาเชิงวิจารณ์ ประนีประนอมแนวคิดทั้งสองซึ่งคำถามที่เหตุผลว่าการรับรู้ด้วยผัสสะอย่างเดียวหรือใช้เหตุผลอย่างเดียวไม่น่าบรรลุความรู้ที่แท้จริงได้ ดังนั้นความรู้ที่แท้จริงจะต้องเกิดจากการได้รับรู้ทั้งสองทาง

อิทธิพลแนวคิดแบบเหตุผลนิยม ทำให้คำถามที่เชื่อว่า มีแนวคิดบางอย่างติดตัวมาแต่กำเนิด มนุษย์รับรู้โลกผ่านทางประสบการณ์ที่เกิดจากประสาทสัมผัส ร่วมกับมโนภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด คำถามที่เชื่อว่าเหตุผลเป็นผู้จัดระเบียบข้อมูลต่างๆทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ได้อย่างไม่สับสน ส่วนอิทธิพลแนวคิดแบบประสบการณ์นิยมทำให้คำถามมองว่าเหตุผลไม่สามารถบอกรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่นอกเหนือประสบการณ์ของเรา แต่เหตุผลบอกเราได้เพียงตามที่โครงสร้างอันจำกัดของมันได้กำหนดมาเท่านั้น ดังนั้นสิ่งที่มีอยู่ด้วยตัวเอง (thing-in itself) หรือ Noumena มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้ด้วยเหตุผล คำถามที่เชื่อว่าความรู้ทั้งหมดที่มนุษย์มีเริ่มต้นจากประสบการณ์ แต่ไม่ได้หมายความว่าความรู้ทั้งหมดเกิดจากประสบการณ์ ประสบการณ์บอกเราว่าอะไรเป็นอะไร แต่สิ่งนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นอย่างนั้นโดยที่เป็นอย่างอื่นไม่ได้ ดังนั้นประสบการณ์ไม่เคยให้ความจริงสากลแก่เรา ส่วนเหตุผลของเราที่ถูกกระตุ้นมากกว่าจะได้รับการตอบสนอง ความจริงสากล กล่าวโดยสรุปผู้วิจัยเห็นว่าเหตุผลของคำถามที่ยังไม่อาจไขข้อข้องใจเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ได้อย่างกระจ่าง เหตุผลของคำถามที่ได้ปฏิบัติแนวคิดเรื่องเหตุผลของนักปรัชญาโบราณที่มองว่าเหตุผลเป็นสาระสำคัญของความเป็นจริงที่มีมาก่อนการกำเนิดมนุษย์ แต่คำถามกลับมองว่าเหตุผลเป็นสมรรถภาพภายในตัวมนุษย์ที่มีการทำงานภายใต้เงื่อนไขโครงสร้างทางจิตของมนุษย์ เป็นเครื่องมือแปลความหมายของปรากฏการณ์แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดของความเป็นจริง มนุษย์สามารถรู้เพียงว่ามีความเป็นจริงอยู่เท่านั้น

ในงานวิจัยของ นิรมล ทัพเวช (2524) ซึ่งทำการวิเคราะห์เชิงปรัชญา เรื่องไตรภูมิพระร่วง ได้กล่าวถึงทฤษฎีความรู้ตามแนวคิดปรัชญาตะวันออกว่า มุ่งเสนอปรัชญาชีวิต กล่าวคือ

นักปรัชญาจะเสนอแนะวิธีปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงความจริงด้วยตนเอง และจะเป็นผู้นำในการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างตามทฤษฎี ดังเช่น พระพุทธองค์ทรงมุ่งสอนให้มนุษย์พบสัจธรรมด้วยตนเอง หากปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง จะบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ตามหลักการ 3 ประการ ได้แก่ 1.ปริยัติ การเล่าเรียนทฤษฎี 2.ปฏิบัติ และ 3.ปฏิเวธ คือ ผลที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติอัน ได้แก่ การค้นพบสัจธรรมด้วยตนเอง ไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า อวิชา หรือ ความไม่รู้เป็นธาตุเดิมของมนุษย์ ที่มาของความรู้แยกได้เป็น 2 ประเด็น คือ ความรู้ที่มาจากประสบการณ์ และความรู้ที่มาจากเหตุผลหรือก่อนประสบการณ์ขั้นตอนของความรู้จากความเชื่อใน ไตรภูมิพระร่วงแยกได้ดังนี้ คือ

1. ความรู้ขั้นประสาทสัมผัส เป็นความรู้แรกของมนุษย์
2. ความรู้ขั้นจำได้หมายรู้ หรือสัญญา
3. ความรู้ขั้นปัญญา ถือเป็นกระบวนการทางจิตขั้นสูงสุด ซึ่งต้องแยกออกเป็น

3.1 ปัญญาทางโลก หมายถึงความรู้เกี่ยวกับวัตถุทั้งหลายที่เป็นระดับสมมุติสัจจะ เช่น ขั้นที่ 1 ขั้นประสาทสัมผัสมองเห็นวัตถุคือเหรียญห้า ขั้นที่ 2 จำได้หมายรู้ว่าเป็นเหรียญห้า และขั้นที่ 3 ขั้นปัญญา คือ รู้ว่าเหรียญห้าเป็นของจริงหรือของปลอม

3.2 ปัญญาในทางธรรม แยกเป็น 2 ระดับ คือ

3.2.1 ปัญญาในขั้นเห็นความเกิดดับ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายมีลักษณะเป็นไตรลักษณ์

3.2.2 ปัญญาในขั้นเห็นสัจธรรม อันได้แก่ อริยสัจ 4 ประการ ซึ่งต้องอาศัย

จินตมยปัญญา สุตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ความรู้ที่เป็นความรู้ด้าน ปรมัตถสัจจะเป็นความรู้ก่อนประสบการณ์ เช่น ความรู้ที่ได้จากการวิปัสสนาญาณ ที่ถือว่าเป็น อัชฌัตติกญาณ (Intuition) คือ มีลักษณะหยั่งรู้ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องอาศัยเหตุผลหรือการพิสูจน์ใดๆ ตามทฤษฎีของไตรภูมิพระร่วงนั้น การสร้างความรู้ต้องอาศัยอริยมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา ต้องอาศัยภาวนามยปัญญา ทั้งสมาธิภาวนา อันช่วยให้จิตสงบ และวิปัสสนาภาวนา ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น

ในงานวิจัยของ พัชราภรณ์ คชสังข์สีห์ (2524) ได้กล่าวถึงประเด็นทางญาณวิทยาของศาสนาเชนว่า “ถ้าปราศจากความรู้ ย่อมปราศจากความประพฤติดชอบ ” ความรู้จึงเป็นทางหนึ่งที่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ แต่ความรู้ที่แท้จริงนั้นต้องมีศรัทธาชอบเป็นพื้นฐาน ความรู้ชอบตามทฤษฎีของศาสนาเชนหมายถึง ความรู้ที่กระจ่างถึงความแตกต่างระหว่างชีวะและอชีวะ กล่าวคือ อันติมะสัจจะ (Ultimate Reality) นั้นมี 2 อย่าง คือ อสสารหรือสิ่งที่มีสำนึก (Consciousness) ซึ่งในปรัชญาเชนเรียกว่า ชีวะ (Jiva) มีความหมายเท่ากับอาตมัน ปรัชญาเชนเชื่อว่าชีวะมีความรู้ที่ไม่จำกัด มีธรรมชาติเที่ยงแท้ เป็นสิ่งจริงแท้และมีอยู่นิรันดร์ และสสารหรือสิ่งที่ไม่สำนึก (Matter หรือ non-conscious) เรียกว่า อชีวะ (Ajiva) หมายถึงสิ่งที่ปราศจากสัมปชัญญะ ได้แก่ ปุทฺทละ (วัตถุ) อากาสะ (ที่ว่าง) กาละ (เวลา) ธรรมะ (การเคลื่อนไหว) อชรรมะ (การหยุดนิ่ง)

ปรัชญาเซนถือว่าทั้งสอง (ชีวะและอชีวะ) เป็นสิ่งจริงแท้ทั้งคู่ และจุดมุ่งหมายสูงสุดของปรัชญาเซนคือ บรรลุโมกษะหรือหลุดพ้น โดยเน้นเรื่องของศรัทธาชอบเป็นหลัก เพราะเห็นว่าเมื่อมีศรัทธาชอบก็จะมีความรู้ชอบและประพฤติชอบตามมา ซึ่งเรื่องความรู้ชอบมักเกี่ยวข้องกับ คำว่า ชญานี (Jnani) ซึ่งสามารถใช้ได้ใน 3 ความหมาย ได้แก่

1. คนที่มีความรู้ไม่ว่าความรู้ชนิดใดก็ตาม ซึ่งก็หมายถึงทุกคนนั่นเอง
 2. คนที่มีศรัทธาชอบ คือ ชญานี ตามทฤษฎีนี้จะเน้นถึงความศรัทธาชอบเป็นส่วนสำคัญ ส่วนความรู้ชอบนั้นเป็นเพียงญาณวิทยาที่ถูกต้องเท่านั้น
 3. ผู้ที่มีความรู้สมบูรณ์ คือ ชญานี ย่อมเป็นผู้ที่มีความรู้ที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น
- ความรู้ชอบจะช่วยให้ตระหนักในความจริง การควบคุมจิตและการทำให้ชีวะบริสุทธิ์

ความรู้ตามทฤษฎีของปรัชญาเซน แบ่งออกเป็น 2 ชนิดได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับวัตถุภายนอก เรียกว่าความรู้ทางโลก และความรู้เกี่ยวกับชีวะ ซึ่งมาจากการตระหนักในตนเอง ซึ่งเป็นความรู้ซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้น ความรู้ทั้งสองแบบนี้เป็นความรู้ที่ศาสนาเซนยอมรับว่าสามารถทำให้หลุดพ้นได้ แม้กระทั่งความรู้ทางโลกนั้นก็ถือว่าเป็นประโยชน์ในการพัฒนาความไม่ติดข้องทางโลก ซึ่งถือว่าเป็นการนำไปสู่ความหลุดพ้นทางอ้อม ดังนั้นปรัชญาเซนจึงถูกจัดไว้เป็นพวกสังขนิยม ซึ่งไม่คู่ถูกความรู้ทางโลก ความรู้ของศาสนาเซนไม่ใช่ “ความรู้เพื่อความรู้” แต่เป็น “ความรู้เพื่อความหลุดพ้น” ปรัชญาเซนก็เช่นเดียวกับปรัชญาอินเดียอื่นๆ ที่แยกความแตกต่างระหว่างความรู้ตามศัพท์ (Verbal knowledge) ว่าแม้จะมีความรู้แบบนี้มากก็เปล่าประโยชน์ แต่หากมี知識ที่ได้มาจากการประสบการณ์ทางจิตโดยตรง (Knowledge acquired through direct spiritual experience) ว่าแม้มีความรู้แบบนี้เพียงน้อยนิดก็สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้

พิสิญ์ โคตรสุโพธิ์ (2546) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีว่าด้วยการเกิดของความรู้แบบ อัจฉตติญาณนิยมว่า หมายถึง สมรรถภาพรู้ภายในตัวเอง หรือความรู้ที่เกิดสำเร็จด้วยตัวเอง แปลจากภาษาอังกฤษว่า Intuition ผู้สร้างทฤษฎีนี้คือ อองรี แบร์กซอง (Henri-Louis Bergson, 1859-1941) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส โดยเขาเห็นว่า ความรู้ที่ได้มาจากการประสบการณ์ หรือจากเหตุผลไม่ใช่ความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นความรู้ที่ถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริง ความรู้ที่แท้จริงนั้นลึกซึ้งเกินกว่าประสบการณ์และเหตุผลของเราจะรู้ได้ เราจะรู้ความจริงได้โดยอาศัยจิตที่ได้รับการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอจนมีสมรรถภาพพิเศษถึงที่สุดยอดแล้วเป็นความรู้ที่เกิดจากญาณพิเศษที่เป็นคุณสมบัติของจิต จึงให้นิยามว่า อัจฉตติญาณเป็นความรู้ที่ลึกล้ำกว่าทางวุฒิปัญญา โดยอาศัยสหัชญาณนี้ บุคคลเพ่งจิตในอารมณ์เดียว เพื่อที่จะเข้าถึงอารมณ์นั้นแนบสนิท และผลแห่งการเกิดการตระหนักที่ตามมาภายหลัง เป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายเป็นคำพูดได้

ความรู้ที่เรียกว่า อัจฉตติญาณ มีลักษณะ 5 ประการดังนี้

1. เป็นความรู้สมบูรณ์ รู้สิ่งทั้งหลายอย่างหมดสิ้น
2. เป็นความรู้ที่เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งสามารถเข้าถึงความแท้จริงซึ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้

3. เป็นความรู้ทั้งเชิงวิเคราะห์และเชิงสังเคราะห์

4. เป็นความรู้ที่บริบูรณ์และเป็นอิสระในตัวเอง

5. เป็นความรู้ธรรมชาติภายในของความรู้จริงนั้น

แบร์กซง ได้แบ่งความรู้ของมนุษย์ออกเป็น 2 ระดับคือ ระดับปัญญา (Intellect) และระดับอัจฉตติญาณ โดยที่ระดับปัญญา คือความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน หรือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และการคิดหาเหตุผล การคิด การฟัง การฝึกฝนอบรม การพิสูจน์ทดลอง เป็นความรู้สิ่งทั้งหลายแต่เพียงภายนอก ยังไม่เข้าถึงความจริงแท้ภายใน ส่วนความรู้ระดับอัจฉตติญาณ นั้นลึกไปกว่า ระดับปัญญาด้วยเหตุผลดังนี้

1. อัจฉตติญาณ ให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่ตามความเป็นจริง แต่ปัญญาให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่อย่างบิดเบือนต่อสภาพความเป็นจริง
2. อัจฉตติญาณ ช่วยให้เราารู้สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงโดยตรง เพราะสิ่งที่มีอยู่จริงย่อมเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งเสมอ (Dynamic Aspect) แต่ปัญญาให้ความรู้จริงเพียงผิวเผิน และให้เราารู้สิ่งที่คงที่ถาวร (Static Aspect) ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้สิ่งที่มีอยู่จริงดังกล่าวปราศจากชีวิตชีวา
3. อัจฉตติญาณ ช่วยให้เราเกิดความเข้าใจชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ แต่ปัญญาให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เป๋นสสาร ไม่สามารถเจาะลึกถึงพลังชีวิต

กล่าวโดยสรุป อัจฉตติญาณ หมายถึง สามัญสำนึกที่รู้แจ้งด้วยตัวเอง ทั้งสามารถไตร่ตรองจุดประสงค์ของตัวเอง และขยายออกไปได้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นสมรรถภาพในการรู้หรือเข้าใจโดยตรง โดยไม่ได้อาศัยกระบวนการคิดใช้เหตุผล หรือประสบการณ์ใดๆ ไม่ใช่ทั้งวิธีการนิรนัยและอุปนัย เรียกอีกอย่างว่า “การตระหนักรู้ได้เอง”

ทิลทิง บัญเจือ (2522) ได้กล่าวถึงทฤษฎีอัจฉตติญาณนิยมของโยฮันน์ ฟิกเต (Johann Gottlieb Fichte, 1762-1864) นักปรัชญาชาวเยอรมันว่า ฟิกเตคิดใจเรื่องเหตุผลปฏิบัติของคานท์ (Immanuel Kant, 1724-1804) ซึ่งคานท์เห็นว่าเหตุผลปฏิบัติ (Practical Reason) ให้ความรู้เป็นคำสั่งเด็ดขาด แล้วก็จบอยู่แค่นั้น ไม่สามารถให้ความรู้อะไรอื่นนอกเหนือไปจาก “หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ” (duty to be done) แต่ฟิกเตคิดว่านี่เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของปรัชญา หากได้ฝึกคิดต่อไปจะได้ความรู้

ต่อเป็นปรัชญาทั้งระบบและเป็นระบบปรัชญาที่เชื่อถือได้ทั้งสิ้น พิกเตได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความรู้แบบประจักษ์ (Empirical Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส หรือโดยประสบการณ์
 2. ความรู้ที่แท้จริง (Intuitive Knowledge) เป็นความรู้สูงสุด เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัญชาตญาณ หรือ อัจฉตติญาณ เป็นความรู้ที่อธิบายสิ่งทั้งปวงได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง
- กิรติ กล่าวต่อมาในทฤษฎีของเฮเกิล (George Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831) ซึ่งเป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันเช่นกัน เขาเห็นว่าถ้าเราคิดเข้าใจด้วยเหตุผลของตรรกวิทยาที่นิยมกันอยู่เราจะพบแต่ความขัดแย้งในธรรมชาติ ดังที่ลัทธิเหตุผลนิยมและลัทธิประสบการณ์นิยมลี้มหลวกันมาแล้ว แม้ค่านที่จะแยกความรู้ออกเป็นปรมาตม์ (noumena) และปรากฏการณ์ (phenomena) ก็ไม่สามารถให้คำอธิบายที่น่าพึงพอใจ ที่ลี้มหลวกันหมดก็เพราะมัวแต่เชื่อตรรกวิทยาของอริสโตเติล ซึ่งมีหลักปฏิบัติเป็นกฎแห่งความคิด จึงเป็นความจริงประเภท ไม่อย่างนั้นก็ต้องอย่างนี้ (either-or) เสียหมด ไม่ตรงกับความเป็นจริง ในความจริงแท้ทุกอย่างต้องต่อเนื่องกันเป็นเนื้อเดียวจนหาเส้นแบ่งเขตกันไม่ได้ เช่น ระหว่างสีเขียวกับสีเหลืองจะมีสีอีกเป็นจำนวนมากที่ค่อยๆอ่อนจางลงทีละน้อยๆจนแยกแยะระดับไม่ออก ความจริงและความเท็จก็มีระดับระหว่างกลางมากมาย ซึ่งมีความจริงเจือความเท็จในอัตราส่วนต่างกัันนับไม่ถ้วนระดับ ดังนั้น การจะเข้าใจความเป็นจริงกลมกลืนกันเบื้องหลังปรากฏการณ์อันสับสนได้นั้น ต้องฝีกอัจฉตติญาณจนถึงขั้นอุตระ ซึ่งเรียกได้ว่าอุตระญาณ (transcendental intuition) ด้วยญาณระดับนี้เฮเกิลมั่นใจว่าเราสามารถสร้างระบบปรัชญาขึ้นได้

1.5.2 เอกสารการศึกษาและการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดทางการศึกษา

ปัจจุบัน ปรากฏการณ์ในสังคมไทยชี้ชัดว่ามีพฤติกรรมที่มุ่งวัตถุนิยมมากเกินไป และมีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อวิถีชีวิตแบบไทย ในงานศึกษาเรื่องแนวความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ของคลทาร์ตัน พรหมประดู่ (2539) กล่าวว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเล็งเห็นว่า เมื่อมนุษย์มีจิตใจที่เสื่อมลง สังคมจะแปรเปลี่ยนไปสู่โลกวัตถุนิยมมากขึ้น ต้องแก้ปัญหาด้วยการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งการศึกษาจะเป็นกระบวนการฝึกฝนทางความคิดให้เกิดปัญญาพร้อมกันกับฝึกฝนทางจริยธรรมที่จะช่วยพัฒนามนุษย์ให้สามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม จากทัศนะทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่มองว่า การศึกษาสามารถทำให้มนุษย์แก้ไขชีวิตได้ด้วยปัญญา สะท้อนให้เห็นว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นจุดมุ่งหมายเดียวกับชีวิต คือทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากปัญหา และเข้าสู่ความสุขที่แท้จริง

มีงานศึกษาที่กล่าวถึงแง่มุมทางการศึกษา ของไจรต์น์ จตุรภัทรพร (2541) เรื่องมนุษย์ใน ธรรมชาติของปรัชญามนุษย์นิยมใหม่ กล่าวว่า ปัญหาที่สำคัญที่สุด ได้แก่ วิกฤตความรู้ ความคิด และ จิตสำนึก ซึ่งเกิดจากโครงสร้างทางการศึกษาของสังคม โดยเฉพาะสังคมโลกที่กำลังพัฒนาและให้ ความสนใจอยู่ที่ความรู้เฉพาะหน้าเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเฉพาะกลุ่ม ในขณะที่ ที่ความรู้ หรือ แนวคิดที่จะแก้ปัญหาของคนและของสังคมได้โดยแท้จริงในระยะยาวกลับไม่ค่อยได้รับความสนใจ และในช่วงที่สังคมเกิดวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม และด้านโครงสร้างทางสังคมอย่างรุนแรงได้กระทบ ถึงการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริงเพราะขาดความสามารถในการรับรู้ และเรียนรู้ปัญหาสังคม มนุษย์ ผู้อยู่ในฐานะได้เปรียบในสังคมก็พอใจเพียงจะรักษาความได้เปรียบเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนนั้น เอาไว้ โดยไม่แลเห็นว่าหากสังคมโดยรวมล้มลง ตนเองก็จะอยู่ไม่ได้เช่นกัน ส่วนผู้ที่อยู่ในฐานะ เสียเปรียบก็วิตกกังวลกับการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเสียจนไม่อาจยืนขึ้นเพื่อเรียกร้องให้เกิดการ แก้ปัญหาของตนเองและของสังคมโดยรวมได้

ไจรต์น์ กล่าวถึง สาระสำคัญของแนวคิดมนุษยนิยมใหม่ว่า เป็นการมองทุกสรรพสิ่งใน โลกว่าเปรียบเสมือนเป็นครอบครัวใหญ่เดียวกันเป็นมุมมองส่วนรวมของจักรวาล (Holistic View of Universe) และมีความเชื่อพื้นฐานว่าทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดเริ่มต้นมาจากสิ่งเดียวกัน ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันแยกออก จากกันไม่ได้อย่างเด็ดขาด มนุษย์นิยมใหม่มองทุกสิ่งในโลกด้วยความรู้สึกร่วมกัน มิตรไมตรีและ ความรัก มีเป้าหมายคือการถ่ายทอดความรู้สึกร่วมกันที่สวามิภักดิ์ เต็มไปด้วยความรัก ความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ ของมนุษย์ถึงเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง ในด้านการศึกษา เน้นการศึกษาเพื่อความเป็นอิสระ คือ การศึกษาควรจะเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพ สติปัญญาและจิตวิญญาณอย่างเต็มที่ตามกำลัง ความสามารถของมนุษย์แต่ละคนให้หลุดพ้นจากความหลงใหลในทรัพย์สิน อำนาจ เงินทอง และ ให้มีการใช้ศิลปะและวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นเครื่องมือทำให้บรรลุจุดหมายที่ถูกต้องและ สร้างสรรค์ ปลุกจิตสำนึกของมนุษย์ด้วยการใช้ศิลปะเพื่อเสริมคุณค่า ความละเอียดอ่อนประณีตใน จิตใจมนุษย์ และใช้วิทยาศาสตร์เพื่อเสริมสร้างสติปัญญาและการใช้เหตุผลของมนุษย์

สุรรัตน์ เพชรนิล (2540) ได้ศึกษาเรื่องปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งท่านพุทธ ทาสกล่าวว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ถูกต้อง แท้จริงนั้น นอกจากจะทำให้ผู้ศึกษามีสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้เรื่องการประกอบอาชีพแล้ว สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ต้องสอนให้มีความ เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ นั่นก็คือ ต้องสอนให้รู้และเข้าใจในความเป็นจริงของโลกและชีวิต เพื่อที่จะนำมาสู่การรู้แจ้งเห็นจริงแล้วทำลายความรู้สึกร่วมกันที่มีตัวตนออกไป การศึกษา คือ กระบวนการการปฏิบัติฝึกอบรม เพื่อที่จะก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเห็นแจ้งในตัวผู้ศึกษา และ ประโยชน์ที่ตามมาก็ได้กับตัวผู้ศึกษาเองด้วย

งานศึกษาของ นาถนัคดา ชื่นแสงเนตร (2550) เรื่องการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์ของโรงเรียนสัตยาไส ได้กล่าวว่า ระบบและกลไกในการจัดกระบวนการศึกษาของ โรงเรียนสัตยาไส มีจุดมุ่งหมายอยู่ภายใต้กรอบความคิดปรัชญาการศึกษาของสัตยาไสบาบา กล่าวคือ มนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องเป็นผู้พร้อมด้วยคุณลักษณะห้าประการคือ สัตยะ (ความจริง) ธรรมะ (ความประพฤติชอบ) สันติ (ความสงบสุข) เปรมา(ความรักความเมตตา) และ อหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) เป็นมนุษย์ผู้ที่ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนใหญ่ได้ โดยมีการจัดการเรียน การสอนที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จากภายในโดยใช้ “จิตใจ” เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เพื่อยกระดับจิตใจให้แก่ผู้เรียน เน้นการผสมผสานความรู้ควบคู่ไปกับการบูรณาการคุณธรรม และจริยธรรม รวมถึงครูผู้สอนซึ่งอยู่ในบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ครูต้องมีความรักความเมตตาอย่างแท้จริงให้แก่ผู้เรียน เป็นผู้กระตุ้นให้ผู้เรียนนำคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ที่มีอยู่ในแต่ละคนออกมาพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้วิจัยกล่าวโดยสรุปว่า การศึกษาที่แท้จริงควรมีเป้าหมายเพื่อให้คนปราศจากความคิดเรื่องการแย่งชิง ไม่ใช่การศึกษาเพื่อมาเอาเปรียบสังคม เป็นการศึกษาแบบองค์รวม ไม่ใช่การศึกษาแบบแยกส่วน และสามารถพัฒนาคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม รวมทั้งปลูกฝังวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีงามให้กับมนุษย์ได้

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2524) ได้เสนอผลงานจากการประชุมปฏิบัติการสำหรับนักการศึกษา ของเอเชียและแปซิฟิก สรุปว่า การพัฒนาประเทศยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านสังคมทั้งนี้อาจเป็น เพราะในการจัดการศึกษาของเรามุ่งที่จะเอาอย่างตะวันตกมากเกินไป ไม่ค่อยได้คิดถึงสภาพความเป็นอยู่ ความนึกคิดและวัฒนธรรมเดิมของเรา จึงเป็นเหตุให้ประเทศ พัฒนาไปทางด้านวัตถุประชาชนเกิดความสับสนวุ่นวายทางจิตใจ ก่อให้เกิดปัญหาสังคมหลาย ประการ เช่น คนหันมานิยมวัตถุแทนคุณธรรมมากขึ้น ทำให้คนพยายามดักดวงหาผลประโยชน์ ใฝ่ตน ไม่คิดถึงผู้อื่น ขาดการพิจารณาวิธีการ ได้มาซึ่งทรัพย์สิน อันเป็นเหตุให้ขาดความซื่อสัตย์ ขาดการเชื่อฟังหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย คนสนใจแต่ปัญหาของตนเอง ไม่มีความรู้สึกว่าตน เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ไม่ตระหนักและไม่ช่วยแก้ไขปัญหาสังคม

1.6 วิธีการและขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเรื่องวิธีการเข้าถึงสังคมในทัศนะของรพินทรนาถ ฐากูร โดย วิเคราะห์วิธีเข้าถึงสังคมผ่านกรอบแนวคิดทฤษฎีทางญาณวิทยา การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูล จากงานเขียนของรพินทรนาถ ฐากูร และการนำเสนอ วิทยานิพนธ์ จะนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (analytical description)